

על קמעות ותכשיטים זולים: הצ'צ'קס ועד עגנון, ומגליציה לירושלים

החיפוש אחר הסברים נוספים למקורו של השם, מעלה שהשם היה נפוץ (בצורות כתיב שונות) ברחבי מזרח אירופה, מקור אפשרי אחד לשם הוא מקצוע של אדם העוסק בייצור או במכירה של צעצועים או תכשיטים זולים, זאת על פי השם Cacko בפולנית או Tsatsko (בכתיב האנגלי), ו-Tsatske ביידיש, שמשמעו צעצוע, כלי משחק או תכשיט זול, היינו חפץ קל ערך (אגב, מכאן גם המילה צ'אצ'קע ביידיש, המתארת גערה זולה המשרכת דרכיה), מכאן נגזרו שמות שונים: Chachkes = צ'אצ'קעס; Shatskes = שאטסקעס = שצ'קס; Shishkes = שישקעס ועוד, ובכתיב פולני: Cackiewicz = צאצ'קייעביץ'; Czaczki = צ'אצ'קיס; Czaczkes = צ'אצ'קס ועוד.

מקור אפשרי אחר לשם מבוסס על שם מקום, בהתייחס לעיר ששמה Shatsk, Shatskij, Shatzk או Szack (שאטזק), המצויה באוקראינה, במרחק של 189 ק"מ מצפון ללבוב, ממקור זה נגזרו שמות המשפחה Shatski = Szacki = שאטסקי = שאצקי; Shatsker = שאטסקר = שאצקר; Shatskin = שאטסקין; Chatskin = צ'אטסקין; Chatskes = צ'אטסקעס ועוד.

בכל עיר, עיירה או מחוז נהוג היה בעיקר שם אחד מתוך השמות הנזכרים לעיל, האיות המדויק של השמות היה תלוי בעיקר בשפה שהייתה נהוגה (בעבר או בהווה) באותו המקום, היו גם סיבות אחרות, שהיו תלויות בנהגים מקובלים לקריאה ולאיות של שמות בכל אזור ואזור.

כיום קשה לדעת מהו ההסבר האמתי לשם הייחודי, ואולי נכונים כמה הסברים בעת ובעונה אחת.

ומניין השם עגנון ?

"עגנות" היה סיפור שכתב עגנון ברצף אחד, ללא הפסקות, מארבע אחר הצהרים ועד ארבע למחרת היום" (ד' לאור, חיי עגנון, עמ' 57-59), והיה הראשון פרי עטו שפורסם בארץ ישראל, הוא הודפס בכתב העת "העומר" באוקטובר 1908, וזכה להדים חיוביים ביותר בארץ ובתפוצות, לצורך פרסום הסיפור בחר הסופר את השם ש"י (קיצור שני שמותיו הפרטיים = שמואל יוסף) וצירף אליו את נושא סיפורו, בקראו לעצמו עגנון, מאז שימש שם העט לא רק כפסידונים של הסופר, אלא הוכר כשמו הרשמי.

כך המיר את שמו הקודם, שמקורו אולי באוקראינה, בשם ארץ ישראלי חדש, השאוב מסיפור עלילה המתרחשת בירושלים, שבה דומה היה עליו שנולד...

בנאותו בטקס קבלת פרס נובל לספרות בשטוקהולם, בשנת 1966, קבע ש"י עגנון כי "מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה, אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים", לכבודו של הסופר איש ירושלים ננסה להתחקות אחר מקורותיהם של שני שמות משפחתו, צ'צ'קס ועגנון, המלמדים פרטים נוספים על עברה של משפחתו ועל מוצאה.

הסבר אחד לשם משפחתו הייחודי, צ'צ'קס, סיפק עגנון עצמו: זקננו שמואל ברבי יעקב היה דר בק"ק פודקאמיץ וראשון הוא שניתוסף לו לשמו כינוי משפחה טשאטסקים.

כאשר ציוה קיסר אוסטריה שכל איש יקרא בשם משפחה על שם אביו או על שם מקומו או על שם אומנותו או כל שם שיקראו לו הפקידים [...], באו פקידי הקיסר אל זקננו ר' שמואל ומצאוהו מוטל חולה במטתו. ראה הפקיד את הקמיע שתלאו על צוארו של זקננו לעצור את החולי ובקש לראות מה כתוב בקמיע, מצא כתוב שם משמות הקודש שכתב ר' יואל בעל שם על פי ספר רזיאל המלאך, ואותו השם שם קדוש ונורא שתחלתו ט' וסופו ס' ושני שינין וק' באמצעיותו. ראה השר את השם והגה אותו כאותיותיו, טששקס. צחק ואמר, מעתה זה יהיה שמך. נתחלחל זקננו ואמר, הרי זה שם משמות הקודש שנכתב בקדושה ובטהרה על ידי חכם מקובל ואיך אקרא את שמי בשם שכזה. התחנן זקננו בפני השר שיפטור אותו מן השם הזה, אך השר ענה דין מלכות דין. התחיל זקננו מבקש היאך לקיים את גזירת המלכות ולא לחלל את השם שהוא משמות הקודש. נטל עצה והטיל אות א' בין שני לשין והוסיף אות י' בין אות ק' ואות ס', היינו טשאטסקים, וכן נהגו

בניו אחריו וש"י עגנון, קורות בתיו, תל אביב 1979, עמ' 142-144.